

**ICOMOS' Rapport om
“Upstream Process”
for
Villreinfangsten i Dovreområdet**

Norsk oversettelse ved

Egil Mikkelsen

2020

Forord til den norske oversettelsen

For å lette bruken av rapporten til ICOMOS´ekspertgruppe for et større publikum og flere interessenter, har styret for “Villreinfangsten som verdensarv” valgt å oversette større deler av deres rapport fra engelsk til norsk. Oversettelsesarbeidet har bydd på en del utfordringer da denne typen utredninger har et begrepsapparat og et ordforråd som ikke er umiddelbart lett tilgjengelig. Derfor kan f.eks. meningsinnholdet stedvis være beheftet med noe usikkerhet. Enkelte spesielt viktige utsagn og oppfordringer er understreket i teksten av oversetteren.

Rapporten, som i tillegg til vårt prosjekt i Sør-Norge (kapittel 5), omfatter det samiske prosjektet Várjaat Siida i Finnmark, er oversatt til norsk, med unntak av kapittel 4, som bare omhandler dette siste området. Derimot er begge prosjektene/områdene med i de oversatte kapitlene 1-3 og 6.

Foreliggende rapport, som kalles en del av en «Upstream Process», er avgitt til Riksantikvaren og bygger på en rekke innspill, både fra en befaring som ICOMOS´ekspertgruppe foretok til områdene i august 2019, samtaler med ulike grupper og enkeltpersoner, intervjuer og tidligere utarbeidet forslag fra styret for «Villreinfangsten som verdensarv». Riksantikvaren har kommet med innspill på ICOMOS sine synspunkter, og disse er innarbeidet og kommentert av ICOMOS.

Videre prosess nå er at Riksantikvaren bearbeider synspunktene i rapporten, med en målsetning om å presentere forslag for Klima- og miljødepartementet om de vil anbefale at ett eller begge forslag blir lagt inn i den nasjonale tentative listen, med et videre mål om å få gjennomført nominasjon til UNESCO´s World Heritage List.

17. juli 2020

Styret for Villreinfangsten som verdensarv

ICOMOS

**Report on the ICOMOS Upstream Process for
Várjjat Siida: 12 000 Years of Indigenous Arctic Heritage (Norway) and
Reindeer Hunting Area in Dovrefjell (Norway)**

January 2020

Table of Contents

1. Background to the Upstream Process
2. ICOMOS Advisory Mission
3. ICOMOS Desk Reviews
4. Várjjat Siida: 12 000 Years of Indigenous Arctic Heritage – Observations and Issues
 - 4.1 Description and Historical Background
 - 4.2 Comparative Analysis
 - 4.3 Potential Significance
 - 4.4 Potential Criteria
 - 4.5 Integrity
 - 4.6 Authenticity
 - 4.7 Proposed Boundary and Buffer Zone
 - 4.8 Requirements for Protection and Management
 - 4.9 The Way Forward
5. Reindeer Hunting Area in Dovrefjell – Observations and Issues
 - 5.1 Description and Historical Background
 - 5.2 Comparative Analysis
 - 5.3 Potential Significance
 - 5.4 Potential Criteria
 - 5.5 Integrity
 - 5.6 Authenticity
 - 5.7 Proposed Boundary and Buffer Zone
 - 5.8 Requirements for Protection and Management
 - 5.9 The Way Forward
6. Conclusions and Recommendations

Annexes

- Annexe 1: Upstream Process Terms of Reference
- Annexe 2: Advisory Mission Terms of Reference
- Annexe 3: Advisory Mission Programme
- Annexe 4: Advisory Mission Participants (Várjjat Siida and Reindeer Hunting Area)
- Annexe 5: IUCN Red List Entry *Rangifer tarandus*, reindeer
- Annexe 6: Materials Provided by the State Party
- Annexe 7: Additional Bibliographic References
- Annexe 8: Selected Photographs

1. Bakgrunnen for «the Upstream Process»

Formålet med *The Upstream process* er å sørge for støtte på et tidlig tidspunkt for steder som kan ha potensiale til å bli inkludert i *World Heritage List*, i samarbeide med statlige myndigheter, og før nominasjonsdokumentet er ferdig utarbeidet. Selv om *The Upstream processes* varierer, involverer de vanligvis aktiviteter som tjener til å klarlegge om det kan skapes en god sak for nominasjon, og hvis det er tilfelle, å identifisere det fremtidige arbeidet som må gjøres for å fremme en nominasjon.

I 2016 ba Norge ICOMOS om *Upstream*-råd angående et mulig forslag til nominasjon av *Várjjat Siida: 12 000 Years of Indigenous Arctic Heritage in northern Norway (Finnmark)*. Et endret forslag har i ettertid blitt utarbeidet av Sametinget i Norge (Sámediggi). Forslaget består av fire områder på Varangerhalvøya og landtungen som forbinder halvøya til fastlandet.

I 2018 ba Norge formelt om ytterligere *Upstream*-råd fra ICOMOS angående det reviderte forslaget, og arbeidet med *The Upstream process* ble påbegynt i 2019, basert på *Terms of Reference* (Annexe 1). Arbeidet som ble utført i 2019 vises i denne rapporten. *The Upstream process* innbefattet et rådgivende oppdrag med befarings (august 2019), og «skrivebordsintervjuer» angående videre vurdering av potensialet for *Várjjat Siida* for å kunne møte kravene til *Outstanding Universal Value*.

Kort tid før oppstarten av ICOMOS-befaringen, ba Norge om at *Reindeer Hunting Area* i Sør-Norge skulle legges inn i programmet for befarings slik at ekspertgruppen kunne besøke og vurdere begge forslagene, og møte viktige interessenter i felt. Senere ble «skrivebordsintervjuer» etterspurt fra spesialistene for å kunne bistå de videre vurderinger av potensialet for forslaget.

Ingen av disse forslagene er for tiden på Norges tentative liste. Klima- og miljødepartementet ga Riksantikvaren tillatelse til å invitere ekspertgruppen til å gi råd om begge forslagenes muligheter til å komme inn på den tentative listen.

Selv om begge forslagene har til felles en lang historie om interaksjon mellom mennesker og reinsdyr, er det også tydelige forskjeller mellom dem. Derfor har hvert av de to forslagene blitt vurdert opp mot mulighetene for fremtidig nominering til *World Heritage* i denne rapporten.

En skal merke seg at en utvidelse av det svenske *World Heritage* området *Laponia (The Laponian Area-Tysfjord, the fjord Hellemobotn and Rago)* (utvidelse) har vært på den norske tentative listen siden 2002. Selv om dette ikke har vært del av *Upstream*-arbeidet, foreslår ICOMOS at det videre arbeidet med de to forslagene etter hvert også klargjør deres forhold til prosjektet som er på tentativ liste. I følge dets intensjoner, finner *The Upstream process* sted i et tidlig utviklingsstadium av disse forslagene, der mange problemer ennå ikke er besvart. Hensikten med denne rapporten er derfor å diskutere muligheter og utfordringer, og å rådgi statlige myndigheter om en rekke saker som kan tas i betraktning når en skal bestemme seg for om og hvordan gå videre med fremtidig *World Heritage* nominasjon. Dette inkluderer de observasjoner som ekspertgruppen fra ICOMOS har gjort under befaringsene og ved

«skrivebordsintervjuer». Rapporten er blitt fagfellevurdert og behandlet av *ICOMOS World Heritage Panel* før den er sluttført og oversendt til Statlige myndigheter.

2. ICOMOS rådgivende oppdrag

Den rådgivende befaringen fant sted i august 2019. Annexes 2, 3 og 4 gir oversikt over referansevilkårene, program for befaringen og deltakere.

I tillegg til arbeidet skissert i referansevilkårene, ble ekspertgruppen bedt om å vurdere flere utfordringer for **Várjaat Siida**:

- Tilgjengelig dokumentasjon som kan støtte foreslått begrunnelse for *Outstanding Universal Value*, og spesielt kulturelle kriterier som er foreslått (så vel som andre kriterier som er potensielt relevante);
- Styrken og begrunnelsen for valget av fire komponenter (delområder), med henblikk på deres respektive bidrag til foreslått begrunnelse for *Outstanding Universal Value*;
- I hvilken grad arkeologisk materiale i de fire delområdene blir utvidet med data hentet fra historiske og immaterielle kulturarvkilder og fra interaksjon med landskapet og naturfenomen over tid;
- Relevante spørsmål i forbindelse med evaluering av autensitet og integritet i det foreslåtte området/objektet;
- Parameterne i en komparativ analyse med andre arktiske jeger-fisker-samlere-kulturer;
- Potensielle «hull» og prioritering av videre forskning, inkludert komparative analyser som måtte være relevante for den foreslåtte berettigelsen av *Outstanding Universal Value*;
- Effektiviteten av styringsordningene for det foreslåtte området, gitt av Den norske Regjering og Sametinget i Norge (Sámediggi), inkludert lovbeskyttelse og forvaltning;
- Måten «fri, forhånds og informert samtykke» fra det samiske folk kan bli bekreftet før oversendelse av *World Heritage*-nominasjonen;
- Andre utfordringer en har merket seg som kan være relevante for en fremtidig *World Heritage*-nominasjon.

For **Reindeer Hunting Area** i Oppland fylke (og andre fylker) i det sentrale Norge, var ekspertgruppen bedt om å vurdere og diskutere følgende utfordringer:

- Hvordan er vernesystemene og forvaltningssystemene orientert mot særtrekk i kultur og natur i forhold til det potensielle *Outstanding Universal Value* i dette området?
- Hvilke syn har interessenter, representanter for samene og statlige myndigheter på potensielle formål med *World Heritage* anerkjennelse av dette området?

- Det foreløpige arbeidet som er gjort, peker på variasjonen i klimatiske forhold i området, som grunnlag for variasjon i fangstsystemer (inkludert sesongvariasjon). Hvilke observasjoner er gjort under besøkene av ekspertgruppen?
- Hvor godt reflekterer det aktuelle forslaget en kulturlandskaps-tilnærming, gitt de spesifikke områder som er valgt ut som potensielle delområder (komponenter) og buffersoner?
- Er det noen forslag eller utfordringer innenfor det foreslåtte området som kan innvirke på vernet av det?
- Inneholder kulturarvstedene som ble besøkt noen problemer når det gjelder autensitet og/eller integritet i forhold til argumentene som er skissert i materialet som er lagt fram (som f.eks. viser forhistorien og variasjon i typer av fangstanlegg og jegeres bruk av forskjellige økologiske soner)?
- Gitt vektleggingen på eksistensen av «de siste rester av en europeisk villreinstamme» i dette fjellområdet – er bruken av kulturelle kriterier alene berettiget?
- Er de levende dyrene i seg selv (og økosystemet som støtter dem) foreslått som egenskaper i forhold til *Outstanding Universal Value* i henhold til kulturelle kriterier?
- Det framlagte materialet viser at området er sårbart for klimaendringer og andre irreversible endringer. Vennligst kommenter hva dere observerer omkring dette aspektet.
- Ethvert annet problem som en har merket seg som kan være relevant for fremtidig *World Heritage* nominasjon.

I størst mulig grad er observasjonene gjort av ICOMOS´ ekspertgruppe tatt med i denne rapporten, da de sannsynligvis vil være av verdi for statlige myndigheter og samfunn berørt av hvert av disse forslagene. ICOMOS understreker derfor at dette ikke må forstås som evalueringer, men heller reiser problemstillinger og spørsmål som trenger videre klargjøring, forskning eller revisjon av et hvert fremtidig arbeid som blir utført.

3.»Skrivebordsintervjuer»

Skrivebordsintervjuer ble skaffet til veie for begge prosjekter. Intervjuobjekter ble forespurt ut fra deres kunnskaper i de relevante fagområder. Resultatene av skrivebordsintervjuene er integrert i rapporten til ICOMOS´ ekspertgruppe. Siden det er overlappende betraktninger ved de komparative analysene for de to forslagene, ble det bedt om skrivebordsintervjuer for hvert av forslagene.

Intervjuobjektene hadde anledning til å kommentere hvilke som helst tema i materialet som var stilt til disposisjon fra Riksantikvaren, men det ble lagt spesiell vekt på følgende spørsmål:

Várjjat Siida

Spørsmål 1:

The World Heritage nomination er basert på argumenter om den kulturelle og historiske betydningen av arkeologiske lokaliteter fra en svært gammel arktisk jakt- og fiskekultur, samenes forfedre:

- Vær vennlig å kommentere den spesifikke betydningen av de fire arkeologiske områdene som er i fokus for dette forslaget.
- I hvor stor grad bidrar materiale fra senere historiske perioder til den potensielle betydningen for disse områdene?
- Hva er mulige signifikante elementer ved disse områdene som kan anses som fortrinn i forhold til *Outstanding Universal Value*?

Spørsmål 2:

Det er sørget for en kort komparativ analyse i den innleverte tentative listen (s.37-42).

- Anser dere at sammenligningene som er foretatt i den tentative listen er tilstrekkelig?
- I forhold til fokus i forslaget om menneskelig interaksjon med reinsdyr (og reindrift), er det andre områder i arktiske eller subarktiske regioner i verden som burde tas med i de komparative analysene?
- Vær vennlig å antyde andre områder, steder (sites) eller kulturer som dere mener kunne tas med i den komparative analysen som skal foretas av Riksantikvaren?

Spørsmål 3:

Basert på din spesialkunnskap og gjennomgang av det fremlagte materialet:

- Mener dere at hvert av de fire arkeologiske områdene i forslaget er helt nødvendig for fullt ut å uttrykke potensialet *Outstanding Universal Value* av den gamle arktiske jakt- og fiskerkulturen i dette landskapet?

Spørsmål 4:

Vær vennlig å kommenter punktene utarbeidet i forhold til potensialet for forslaget muligheter til å møte kriteriene (iii), (v) og (vi) (se s.34), inkludert:

- Kriterium (iii): Kan påstanden om at stedene (sites) gir et vitnesbyrd om den siste jakt- og fangstkulturen på det Europeiske fastland opprettholdes?
- Kriterium (iii): Viser de fire delområdene i dette forslaget en tilpasning til endringer i et arktisk grenseområde?
- Kriterium (iii) og (v): Viser de fire delområdene i dette forslaget kontinuitet i bosetning og religiøs og rituell praksis?
- Kriterium (v): I hvor stor grad viser de fire områdene i forslaget på en eksepsjonell måte samspillet mellom mennesker og rein (og reindrift)?
- Kriterium (vi): Viser de fire arkeologiske områdene i forslaget tilknytning til en arktisk urbefolkning på en eksepsjonell måte?
- Kriterium (vi): Hvordan viser de fire foreslåtte områdene på en eksepsjonell måte den tradisjonelle kunnskapen om samene og dannelsen av samisk kultur?

Reinsdyr jaktområde

Spørsmål 1:

En kortfattet komparativ analyse er utviklet av Riksantikvaren (vedlagt). Den er basert på den komparative konteksten til jakt på store pattedyr på den nordlige halvkule, fangstanlegg for rein og fortsatte jakttradisjon.

- Basert på din kunnskap, vær vennlig å kommentere holdbarheten av utformingen som grunnlag for vurdering av *The Outstanding Universal Value* for det foreslåtte området.
- Er det andre områder i arktiske eller subarktiske regioner i verden som burde inngå i den komparative analysen?

Spørsmål 2:

Basert på din spesialkunnskap og gjennomgang av framlagt materiale:

- Vurderer du det slik at områdene som er foreslått oppfyller kravene angående «unik tetthet og bredde av variasjon av [reinsdyr] fangstsystemer» innenfor den sirkumpolare sone?
- Hvilke «tradisjoner» fra fortidens og nåtidens samfunn er potensielt relevante for dette forslaget? Anser du at disse er tilstrekkelig beskrevet og inkludert i den foreslåtte begrunnelsen for *Outstanding Universal Value*?
- Er moderne jakt del av disse kulturtradisjonene slik de er beskrevet i forslaget? Vær vennlig å begrunne din mening.

Spørsmål 3:

Hvis du er fortrolig med anvendelsen av *World Heritage* kriteriene, vær vennlig å kommentere de punktene som er relatert til forslagets muligheter for å oppfylle kriteriene (iii), (iv) and (v) (se s.50), inkludert:

- Kriterium (iii): Er påstanden om at de foreslåtte områdene viser den største variasjonen av reinsdyr fangstinnretninger som fins, godtgjort?
- Kriterium (iv): Samsvarer fokuset på reinsdyrjaktens lange historie godt med spesifikk/identifiserbar kulturell tradisjon?
- Kriterium (v): Hvilke aspekter (eller attributter) ved landskapet er mest kritisk til potensialet *Outstanding Universal Value*?
- Anser du at det er andre kriterier som kan bli videre utforsket av Riksantikvaren?
- Har du kommentarer til «kulturlandskap»-tilnærmingen slik den er vist i dette dokumentet (se også s.44)?
- Anser du at det er elementer av «naturlandskap» (inkludert naturlige prosesser og attributter) som kan regnes som særtrekk ved det foreslåtte «kulturlandskap»?

Spørsmål 4:

Vær vennlig å kommentere påstandene om betydningen/viktigheten av villrein i disse områdene.

- Er påstandene om betydningen av villreinen og dens genetiske egenart i disse områdene dokumentert?
- Anser du at det er elementer av «naturlandskap» (inkludert naturlige prosesser og attributter) som kan regnes som særtrekk ved det foreslåtte «kulturlandskap»?
- I hvor stor grad bør krisen i klimaendringene bli vurdert innenfor konteksten av begrunnelsen for kriterium (v) i dette tilfelle?
- Bør Riksantikvaren rådes til å vurdere potensialet for en *mixed nomination*, basert på leveområdene for villreinen og «økologisk autensitet» av landskapet (se s.49, del 5).

4. Várjjat Siida: 12 000 år med urfolks arktiske arv

Dette kapittelet omhandler forslaget fra Sametinget om et World Heritage-område i Varanger i Finnmark.

Dette er ikke oversatt til norsk.

5. Reinsdyr fangstområder i Dovrefjell – Observasjoner og problemer

5.1. Beskrivelse og historisk bakgrunn

Norge har den siste villreipopulasjonen i Europa. Det er bare i fjellet i Sør-Norge at vill europeisk tundrarein fortsatt finnes i sitt opprinnelige miljø. Bevaring av reinen og dens habitat var drivkraften i etableringen av nasjonalparker i dette området av Norge, bl.a. Rondane. Tradisjonell reinfangst kontrolleres for å hjelpe til med å bevare reinsdyrene.

Villreinen har holdt til i dette området i samspill med mennesket de siste 10 000 år, siden begynnelsen av Holocen. Utnyttelsen av villrein var basert på jegergrupper som fulgte flokkene under trekket mellom geografisk adskilte sommer (vest) og vinter (øst) beiter. I dette høyfjellslandskapet er det en stor variasjon av arkeologiske og historiske minner som er direkte knyttet til jakt og fangst, deriblant dyregraver, buestillinger og traktformede fangstinnretninger med ledegjerder. Det er også andre kulturminner knyttet til reinsdyrfangsten slik som bosteder og andre overnattingssteder, som gir oss opplysninger om tidlig menneskelig bosetningsaktivitet og boplasser. Dalfører som strekker seg innover i fjellet har lenge vært brukt til sommersetring og er også viktige ferdselsveier som knyttet historisk bosetning sammen.

Prosjektet for å utvikle en *World Heritage* nominasjon for *Villrein fangstområder i Sør-Norge* startet opp i 2004. Det er bygget rundt rikdommen, dybden og mangfoldet i det arkeologiske materialet som viser til jakt og fangst og tilstedeværelsen av villrein og tilknytningen til tradisjonelle jaktmetoder. Initiativet kom fra Oppland fylkeskommune og Lesja kommune; og et styre ble etablert for å fremme arbeidet. Detaljerte arkeologiske og miljørelaterte studier er gjennomført for å skaffe til veie vitenskapelige data for å underbygge prosjektet.

Basert på observasjoner gjort av delegasjonen fra ICOMOS, er det åpenbart at prosjektet har en sterk lokal støtte. Finansiering er skaffet til veie ved bidrag fra Fylkesmannen og fylkeskommunene i Oppland, Hedmark, Trøndelag og Møre og Romsdal, foruten fra relevante kommuner: Oppland (Lesja, Dovre, Sel, Vågå, Lom, Skjåk, Nord-Fron, Sør-Fron og Ringebu), Hedmark (Folldal), Trøndelag (Oppdal) og Møre og Romsdal (Sunndal og Nesset).

Dette forslaget ble gjort kjent for ICOMOS under forberedelsene til befaringen i forbindelse med *Várjjat Siida*. Riksantikvaren ba om at det ble lagt til som referansemateriale og i reiseruten i *Upstream assistance*, for å gjøre det mulig for ICOMOS' delegasjonen å besøke begge foreslåtte områder mens en var i Norge (se Annexes 3 og 4). Følgelig ble informasjon om forslaget stilt til disposisjon for ICOMOS, og annet materiale ble overlatt ICOMOS' delegasjonen (se Annexe 6). Selv om begge forslagene inneholder arkeologisk materiale som viser reinsdyr jakt og -fangst over et langt tidsrom, er det også betydelige forskjeller. Av den grunn ble det ansett som nødvendig å gjennomføre en serie «skrivebordsintervjuer», og disse ble gjennomført av ICOMOS i september 2019.

Riksantikvaren og Klima- og miljødepartementet har ennå ikke inkludert prosjektet *Reindeer Hunting Area in Dovrefjell* på tentativ liste, og forslaget til *World Heritage* er for tiden i en relativt tidlig utviklingsfase.

5.2. Komparative analyser

Som diskutert tidligere, er formålet med en komparativ analyse å avgjøre om et forslag, slik som *Reindeer Hunting Area in Dovrefjell*, kan anses som et fremragende eksempel eller representativt uttrykk for enestående universell verdi og derfor sannsynligvis vil oppfylle kriteriene for innlemmelse i *World Heritage List*.

I og med at forslaget fokuserer på villreinjakt, har den foreløpige komparative analysen en relativt smal tilnærming. Den vurderer først forslag som er på *World Heritage List* og *Tentative Lists*, og ser også på andre områder som assosieres med villreinfangst. Arbeidet som til nå er gjennomført skaffer til veie en global sammenligning av landskap med reinsdyrjakt, fulgt av en bredere sammenligning av landskap med «storviltjakt». Rapporten poengterer at en global sammenligning av fangstsystemer for storvilt ikke er gjennomført på grunn av begrenset tilgang til publisert materiale; men relevante sammenligninger bør følger opp videre.

The World Heritage Properties som er diskutert er:

- Naturområde på *Wrangel Island (Russland)*. Dette er et *Natural World Heritage Property*, med lite som umiddelbart viser likheter til *Reindeer Hunting Area in Dovrefjell*.
- *Laponia-området (Sverige)*. Dette *Mixed World Heritage Property* ligger innenfor områdene til dagens sameer og er kjent for en samisk livsform basert på sesongflytting av reinsdyrflokkene. Det er argumentert for at områdene for reinsdyrfangst i Sør-Norge er forskjellig fra Laponia-området fordi det første har fokus på villreinfangst, mens det siste legger vekt på halvdomestisert reindrift. Det synes å være likheter og forskjeller i jakt og bosetningsstruktur, så vel som i materiell kultur mellom de to områdene.

Rapporten vurderer også steder som er inkludert i den tentative listen for Canada: *Ivvavik National Park*, *Vuntut National Park* and *Herschel Island (Qikiqtaruk) Territorial Park*. Disse områdene ligger innenfor landområdene til Inuvialuit og Vuntut Gwitchin, som har jaktet, fisket og drevet handel i området i årtusener. En nøkkelforskjell mellom de kanadiske eksemplene og *Reindeer Hunting Area in Dovrefjell* er hevdet å være forskjellene i villreinarter, skjønt ICOMOS anser dette for å være en svak sondering i forhold til å kunne møte de kulturelle kriteriene for innlemming av prosjektet i *The World Heritage List*, og det må knyttes mer eksplisitt til kulturelle fenomener.

Rapporten vurderer også områder med en historie knyttet til reinsdyrjakt som ikke finnes på *World Heritage List* eller på *Tentative Lists* inkludert områder i Canada, Alaska, Sibir, Sverige og Norge. Historiske forekomster av reinsdyrjakt langt tilbake i forhistorisk tid, i hulemaleriene i *Altamira* i Spania og *Lascaux* i Frankrike er også omtalt. Mens alle de områdene som er diskutert viser variasjoner av fangstmetoder, med bruk av dyregraver og traktformete feller, hevder Riksantikvaren at *Reindeer Hunting Area in Dovrefjell* inneholder det største utvalget og mangfoldet av slike strukturer.

Innenfor *World Heritage List* viser følgende forslag for å utvide analysen mulighetene for å ramme inn den komparative analysen for forslaget (se note 6: ICOMOS anser at det er et behov for en tematisk studie av reinsdyrjakt):

- *Head Smashed Buffalo Jump (Canada)* er eksempel på et område/object med klart dokumenterte jaktprosesser.
- *Aasivissuit-Nipisat Inuit Hunting Ground Between Sea and Ice, in Greenland (Denmark)* er relevant på grunn av betydningen av Caribou jakt and dets tradisjoner.
- *Kujataa: Norse and Inuit Farming at the Edge of the Icecap, Greenland (Denmark)* er et kulturlandskap basert på marin pattedyrfangst og jordbruk.
- *Budj Bim Cultural Landscape (Australia)* kan være nyttig fordi det vitner om et samvirke mellom mennesker og natur gjennom lange tidsrom.
- *The Putorana Plateau Nature Reserve (Russland)* er et naturområde akseptert på WHL i 2010 for å verne *the Taimyr reindeer herd* (omkring 750.000 rein), der ICOMOS tilbød seg en evaluering av de kulturelle aspektene.

Rammeverket etablert som guide for de komparative analysene innbefatter følgende parameter:

- Kompleksiteten, variasjonen og antall strukturer i villreinfangstsystemene representert ved fysiske strukturer og gjenstander.
- Tidsdybden og kontinuiteten representert ved fysiske spor av villreinfangsten.
- Tradisjonen med å jakte hjortedyr fortsetter opp til i dag.
- Forbindelsen med reinsdyrjakten og Europas siste bevarte populasjon av vill tundraren.
- Samvirke over tid mellom ulike etniske grupper (f.eks. nordmenn og samer) og med institusjoner (f.eks. kongemakten og Kirken) i reinsdyrfangsten.

ICOMOS anser at den foreløpige komparative analysen utgjør en rimelig start på en fremtidig innlevering til den tentative listen. Men fokuset på Europa er ennå ikke rettferdiggjort uten en videre analyse som kan vurdere om jakt og fangst i Europa var noe annet enn andre steder, eller at reinsdyrrasen eller underarter var annerledes på måter som viser seg i forskjellige kulturuttrykk. «Bevisene» det er forsket på krever betydelig mer arbeid og utvidelse for å kunne undersøke mer i detalj de sammenligninger som er gjort.

I denne forbindelse er det nødvendig med en klart formulert metode, evidensbasert analyse og solide argumenter for å videreutvikle dette aspektet av prosjektet.

ICOMOS har merket seg at den komparative analysen legger vekt på at den tradisjonelle reinsdyrjakten og fangsten er viktig for menneskene, mer eller mindre uavhengig av kulturell tilknytning. Siden forslaget er orientert mot en mulig fremtidig nominasjon som *Cultural Heritage* (heller enn et som hviler på en søknad med *Natural Heritage* kriterier), er dette en vanskelig situasjon å komme ut av.

En annen sak som kan bli forklart bedre er dagens jakt i de områdene som blir sammenlignet. Jakt og fangst kan innebære veldig forskjellige teknikker, og forslaget synes å referere til begge. ICOMOS anser at det er behov for å avklare dette aspektet; og også nyttiggjøre seg etnografiske studier og muntlige beretninger for å sammenligne og skille de forskjellige kulturelle kontekster i samtidig reinsdyrjakt. Slik det ser ut nå, er det uklart «hvem» kulturelle tradisjoner refererer til i dette forslaget.

Det er aspekter av kultur diskutert i materialet som er levert av Riksantikvaren som tyder på at norsk og samisk kultur sannsynligvis har konstruert fangstsystemene. Videre undersøkelser av dette anbefales (inkludert immateriell kulturarv som sesongavhengige ritualer, tro, økologisk kunnskap, stedsnavn osv.). Videre betraktninger av natur-kultur forbindelsen, spesielt flora og fauna der villreinen beiter, kan styrke forslaget.

ICOMOS anser at den komparative analysen tenderer til å overdrive forskjellen mellom «reinsdyr» og «caribou» (Nord-Amerika) når både reinsdyr og caribou er å anse som samme art, *Rangifer tarandus*. Villreinen eller fjellreinen (tundragruppen av reinsdyr) er en av mange

underarter. Det tiltenkte skillet kan forklares bedre, men dette må bli kontekstualisert med argumenter angående betydningen for kulturarven i områdene.

Som omtalt senere, antyder ICOMOS at prosjektet ville dra fordeler av et bredere perspektiv. Det ville være nyttig å utvikle en mer strukturert og tematisk tilnæringsmåte til den komparative analysen, som ville bedre den overordnede tilnærmingen og dokumentasjonen av den potensielle «*Outstanding Universal Value*» for forslaget.

Tilslutt, den komparative analysen er nødvendig for å rettferdiggjøre utvalget av delområder (komponenter) i en potensiell *World Heritage nomination*. Som nevnt annet sted, hjelper ikke beskrivelsen av komponentene dette kravet i sin nåværende form. Den beskrivelsen av hvordan villreinjakten foregår går deretter over til å beskrive sider ved den materielle kulturen. Dette kan forbedres ved å starte med en oversikt over hva som er finnes av arkeologiske data og deres betydning. Tvert i mot blir naturverdiene diskutert mye mer sammenhengende i forslaget, selv om det ikke blir lansert som en mulig *mixed nomination* (som diskutert nedenfor). Som et resultat av dette, er fokus avgrenset til den typen av steder som er knyttet til reinsdyrjakt, og vurderer ikke de andre stedene knyttet til kulturgrupper som var avhengige av reinsdyr (f.eks. boplasser, graver, kultsteder og steder for utnyttelse av andre ressurser).

5.3. Potensiell betydning

Forslaget har et klart fokus på evnen til å vise en lenge etablert og kontinuerlig jakttradisjon, og på samspillet mellom reinen og mennesket. Det argumenteres for at det er dette som gjør forslaget potensielt karakteristisk i en global målestokk. Samtidig er det kjent at reinen, innenfor det cirkumpolare området, var og fortsatt blir jaktet av flere samfunnsgrupper og at lignende jakt og fangstsystemer er kjent i mange områder. Det er bredden og mangfoldet i det foreslåtte området som blir ansett som enestående. Generelt kan videre vurderinger av inkludering av dagens samfunnsorganisasjoner, erfaring og kunnskap forbedre forslaget. Samarbeide med samer og andre samfunn/kulturgrupper anbefales i denne sammenheng.

På grunnlag av materialet som er skaffet til veie av Riksantikvaren, og diskusjonene under befaringen med ICOMOS, er det klart at potensialet for *Outstanding Universal Value* for forslaget ses å hvile på kombinasjonen av faktorer, inkludert det arkeologiske materialet, kulturminner, den levende jakttradisjonen med et langt tidsspenn, og estetisk skjønnhet. Samtidig anerkjenner styret for prosjektet betydningen og viktigheten av villreinen og vernet av denne arten og dens omgivelser og biodiversiteten som den er avhengig av. Imidlertid er flere av disse dimensjonene ikke umiddelbart relevante som kulturarvskriterier brukt til å vurdere nominasjonen til *World Heritage List*. Videre arbeid trenges for å fylle disse tomrommene og vise hvordan de kan fylles innenfor de tilgjengelige rammer for kulturarven (eller utvidet til å gjelde argumenter ifølge natur- og kulturarvskriterier, som diskuteres nedenfor).

Riksantikvaren har bidratt med fem punkter for potensialet for *Outstanding Universal Value* som vil bli begrunnet og videreutviklet. Bemerkninger fra ICOMOS til disse – og det fremtidige arbeidet som er nødvendig – er kort oppsummert nedenfor.

1. Det nære forholdet som har eksistert siden tidlig postglasial tid mellom mennesker og villreinen.

ICOMOS anser at dette aspektet i større grad må referere til de spesifikke kulturer og deres kontekster.

2. Utviklingen av menneskets utnyttelse av villreinen som ressurs fra slutten av siste istid til i dag.

I tråd med kommentaren til punkt 1 (ovenfor), anser ICOMOS at diskusjonen av den bredere europeiske historien om tamreindrift må utvides med en nærmere vurdering av den kulturelle konteksten og en videre komparativ analyse som kan sette den europeiske reindriften inn i en global sammenheng.

3. Tettheten og variasjonsbredden av fangstsystemer for villrein.

ICOMOS anser at dette er relativt godt dokumentert og presentert. ICOMOS-delegasjonen hadde anledning til å besøke flere av disse jakt- og fangstsystemene og forsto å verdsette bredden i konstruksjonsteknikker og variasjonen i størrelse og kompleksitet.

Selv om prosjektstyret er kjent med at disse anleggene er deler av et større bosetnings- og sosialt system, har en ennå ikke tydelig vist at betydningen av jakt- og fangstsystemer er deler av «teknologiske helheter». For fullt ut å kunne vise verdien av en slik tilnæringsmåte, vil det være viktig å beskrive utviklingen av fangstsystemene over tid parallelt med og i sammenheng med større sosiale endringer i regionen og hvordan de er særegne i forhold til andre jakt/fangst systemer.

Videre, fordi forslaget begynner med utbredelsen av villrein i dag, er det ikke blitt framlagt overbevisende belegg for at disse fire delområdene representerer de beste eksemplene på lokaliteter med jakt og fangst av villrein. Utvalgsprosessen har resultert i et område med stor tetthet av kulturarv, men det er ikke klart om disse stedene er mest representative for karakter av og variasjon i jaktutøvelse. Videre arbeid med den komparative analysen vil bidra til å besvare dette spørsmålet.

4. Integreringen av alpin natur og kultur i et landskap hvor en 10 000 år lang tradisjon har etterlatt seg spor over hele det cirkumpolare området.

ICOMOS anser at klargjøringen av denne kulturtradisjonen krever videre arbeidsinnsats. Historien refererer til dimensjoner i den immaterielle kulturarven, inkludert personlig erfaring og oppfatninger basert på minner, assosiasjoner og kunnskap. Disse kulturer og kulturtradisjoner må dokumenteres, sammen med en klar mening om hvordan disse er særskilt knyttet til de foreslåtte områder og stedene der.

Påstanden om 10 000 års historie synes å hvile på den kjente forhistorien i regionen. Dette er imidlertid ikke blitt endelig godtgjort for stedene i de nominerte delområdene (f.eks. er det ikke noen «bevis» før jernalderen). Videre arbeid med dette forslaget vil kreve økt presisjon av disse aspektene.

Forslaget diskuterer også økosystemer og villreinen (som en indikator for «kvaliteten» i landskapet). Som diskutert under avsnitt 5 (nedenfor), anser ICOMOS at naturfenomen (inkludert dyrearter) kan være egenskaper i kulturlandskap. Informasjonen som er lagt fram fra Riksantikvaren krever imidlertid videre arbeid for å knytte dette aspektet til forslaget som utvikles med basis i kulturkriterier.

Ved hjelp av videre forskning er det en mulighet for å vurdere samspillet mellom kultur- og naturprosesser, og den økologiske kunnskapen som kulturer knyttet til dette området kan inneholde. I denne sammenheng kan forslaget forbedres ved å trekke inn mer informasjon om samtidig tradisjonell og stedegen økologiske kunnskap, så vel som etnografisk og etnohistorisk informasjon (særlig for å styrke støtten til påstanden om «eksepsjonelt vitnesbyrd om en levende kulturtradisjon»). Slik situasjonen er nå er det ikke klart for ICOMOS hvilke tradisjoner dette er og hvem som praktiserer dem, som igjen leder til tvil om gjennomførbarheten i en *World Heritage nomination*.

5. En reinsdyrpopulasjon med et unikt genmateriale som har vært uendret i mer enn 10 000 år.

I materialet framlagt av Riksantikvaren er dette en fremtredende driver og karakteristisk for forslaget. Som bemerket ovenfor, er det mulig at dyrearter er relevante attributter for et kulturlandskap, og at den forbundne historiske utviklingen av natur og kultur over tid, er sentrale for slike forslag. Imidlertid anser ICOMOS, basert på utviklingen av forslaget til nå, at dette aspektet er av mindre direkte relevans for utviklingen av kulturarven eller kulturlandskapsforslag.

Ut fra hvor sjelden denne spesielle villreinen er, og betydningen av dette for forslaget (basert ikke bare på deres fortsatte tilstedeværelse, men også deres genetikk), anser ICOMOS at det vil være nødvendig å fastslå om det er rom for å utvikle dette forslaget etter både kultur- og naturkriterier. Det vil i tilfelle kreve videre konsultasjoner med IUCN.

Tatt i betraktning hvor viktig det er å bevare en vill art i forslaget, og fokuset på områder utpekt til nasjonalparker, inneholder forslaget lite av diskusjon av

naturattributter. Dette er et aspekt som lett kan bringes i orden, selv om det vil være nødvendig å avklare hvorvidt forslaget da vil bevege seg i retning serienominasjon (*Serial Cultural property*), kulturlandskap (*Cultural lanscape*) og/eller en blandet nominasjon (*mixed nomination*) (med argumenter for en søknad med både kultur- og naturkriterier).

Uansett vil inkludering av denne dimensjonen som mulig begrunnelse i en fremtidig verdensarv-nominasjon kreve et forvaltningssystem som sikrer vernet av denne arten gjennom integrerte forvaltningsstrategier for naturarven. Det er også en erkjennelse av behovet for å aktivt verne og forvalte veldig store områder for å opprettholde trekkveiene for villreinen, særlig i en tid da reinsdyrflokkene er blitt fragmenterte og biologisk separerte. Et integrert element er laven, som er viktig for reinen vinterstid. Forvaltningen vil måtte inkludere vurdering av fremtidig jaktvirksomhet, og påvirkninger på reinen fra gruvedrift, prospektering, transport, infrastrukturutvikling, vindkraft og andre aktiviteter, slik som bruken av droner til fritidsformål. Som for andre aspekter av forslaget, vil vurdering av spesifikke påvirkninger som følge av klimaendringer være viktige.

Mange overordnede problem ble diskutert med prosjektstyret og nøkkelpersoner under befaringen til ICOMOS, og blir behandlet i detalj i senere avsnitt. Foreløpig inkluderes noen generelle observasjoner som gjelder retningen på forslaget, forberedt av Riksantikvaren:

- Selv om det er presentert en overordnet samlet beskrivelse, basert på arkeologisk, historisk og økologisk informasjon, er det utilstrekkelig informasjon om fortidens og dagens aktuelle kulturelle samfunn i regionen og deres levende tradisjon knyttet til reinsdyrjakt (hvis noen).
- Den potensielle begrunnelsen og påvisningen av kulturelle kriterier vil tjene på mer informasjon om spørsmål angående engasjementet hos lokalbefolkningen, slik som:
 - Hvem er dagens innbyggere i området og dets omgivelser?
 - Hva er «den tradisjonelle jaktformen» og «levende tradisjon» som fortsatt praktiseres?
 - Hvilke deler av lokalsamfunnet deltar i denne aktiviteten?
- Videre studier for å utdype dokumentasjonen av kulturforbindelser og kunnskap anbefales. Navnesetting, sesongmessige ritualer, økologisk kunnskap, jaktredskaper, funn fra graver, økonomiske og handelsmessige tradisjoner i fortidige kulturer som bruker stedene kan være relevant.
- Mer informasjon om samiske kulturforbindelser, tradisjoner og kunnskap er nødvendig for de foreslåtte områdene, og elementene i den dokumenterte materielle kulturen.

Selv om Riksantikvaren har formidlet en rapport om undersøkelser med å identifisere samer i Sør-Norge, inneholder forslaget få referanser til samene, folket og kulturen. Selv om lenken er tatt med, må villreinlokaliteter i Sør-Norge knyttes tydeligere til en kulturgruppe.

Slik situasjonen er nå, fokuserer forslaget primært på tilstedeværelsen av den siste villreinstammen i Nord-Europa og infrastrukturen knyttet til fortidens jaktpraksis, men disse trenger å bli mer eksplisitt knyttet til formålet med en potensiell *Cultural Heritage Nomination*. Forslaget undersøker ikke tilstrekkelig den kulturelle praksis knyttet til disse stedene, hva reinen betød for den lokale kulturen (samer eller andre), og reinens innvirkning på kulturell praksis, tro og identitet. Mens nominasjonen presenterer forslaget som en viktig tradisjon for menneskene, uavhengig av kulturell tilhørighet, trengs det en innsats for å utforske betydningen av villrein og måten å jakte dem på, for kulturell identitet i Sør-Norge.

5.4 Potensielle kriterier

Foreløpig er området foreslått for dets potensiale for å vise kriterium (iii), (iv) og (v). Følgende observasjoner er basert på ICOMOS ekspertgruppes befaring og skrivebordsintervjuer:

Kriterium (iii)

Inneholder et unikt eller i alle fall eksepsjonelt vitnesbyrd om en kulturtradisjon eller en sivilisasjon som lever eller har forsvunnet.

Argumentet som er framført av Riksantikvaren er følgende:

Prosjektet mener at kriterium (iii) er oppfylt fordi området kan framvise den største variasjonen av typer fangstanlegg og kan vise en praktisk talt ubrutt utnyttelse av villreinen som ressurs fra tiden da de første mennesker tok i bruk området og opp til i dag. Landskapet har dannet grunnlaget for skiftende kulturer, som alle utnyttet den samme ressursen. Tradisjonen har også røtter lenger tilbake i tid, til områder som da var isfrie, men ingen jaktplasser er funnet der, og tradisjonen knyttet til reinsdyrjakt er borte. Det betyr at tradisjonene og kulturarvsteder i dette området oppnår en Outstanding Universal Value – en verdi som er høyere enn en regional eller nasjonal verdi. Tradisjonene er knyttet både til dagens samfunn og til kulturer som har forsvunnet eller har forandret seg.

ICOMOS forstår at de aktuelle argumentene for relevansen av kriterium (iii) hviler på kulturarven med reinsdyrjakt, men gir ennå ikke en detaljert betraktning av kulturtradisjon(ene) den eksisterer i. Dette er viktig fordi det er klart at det erstattes med åpenhet om karakteristiske kulturtradisjoner innenfor den videre geokulturelle konteksten av den sirkumpolare regionen.

- En grundigere oversikt over nordamerikanske *Rangifer* fangstplasser er ønskelig;
- Mens tettheten og variasjonen av jakt- og fangstplasser for reinsdyr er godt forklart, er det viktig å forklare den kulturelle konteksten og tradisjonene knyttet til dem;

Begrunnelsen som er lagt fram for kriterium (iii) framhever også spørsmål angående inkludering av kontinuiteten i jakten, siden dagens villreinjakt åpenbart foregår på en ganske annen måte sammenlignet med fangstanlegg som var i bruk i det 17. og 18. århundre. Jakt med rifle foregår i henhold til bestemmelsene i *Jaktloven* (1899), med revisjoner som er foretatt av loven de siste hundre årene. Det er ganske klart at det er en sterk rekreasjonsverdi knyttet til moderne jakt, men ikke en avhengighet av jakt for livets opphold (Bevanger og Jordhøy 2004:68-9).

Dagens jakt og aktivitet knyttet til denne omtales, men er ikke klar. F.eks., hvordan er jakt annerledes i dag og er tradisjonell utøvelse beholdt? Er dagens jakt del av denne utøvelsen? Hva er «beviset» på at dagens utøvelse er del av en lang lokal tradisjon knyttet til fangstanleggene innenfor det foreslåtte området? Det er heller ikke lagt fram «bevis» for at sørsamer eller noen samer i det hele tatt, deltar i dagens jakt, om det er eller ikke er snakk om å være knyttet til tradisjon snarere enn rekreativ sport. Det er ikke lagt fram «bevis» for at dagens jaktutøvelse foregår av økonomiske grunner og for å overleve fysisk.

På nåværende stadium, basert på aktuell tilgjengelig informasjon, finner ikke ICOMOS at forholdet med kontinuitet i jakten er overbevisende i forhold til kriterium (iii). Videre «bevis» på dagens kulturelle praksis trengs hvis dette aspektet skal beholdes i forslaget. Til tross for denne reservasjonen anser ICOMOS at kriterium (iii) kan være relevant i det videre arbeidet med dette forslaget, hvis en utvikler andre argumentasjonslinjer.

Kriterium (iv)

Være et fremragende eksempel på en type bygning, arkitektonisk eller teknologisk hele eller landskap som belyser en betydelig fase i menneskehetens historie.

Argumentet som er framført av Riksantikvaren er følgende:

Utviklingen av fangstsystemene viser hvordan menneskene, på en eksepsjonell måte, har tilpasset seg skiftende samfunnsøkonomier under hva som for menneskeheten er marginale forhold. Stedene har en eksepsjonell autensitet og vitner om en enorm arbeidsinnsats i en ugjestmild og ekstrem del av verden. Landskapet som inneholder kulturarvslokaliteter er også velegnet til å vise overgangen til markedsøkonomi eller, for å bruke et moderne begrep, en tidlig form for industri. Disse aspektene vil, etter vår mening, kvalifisere området for kriterium (iv).

ICOMOS anser at dette for tiden er det minst egnete av de tre kriteriene som er presentert. Hvis dette kriteriet skal utvikles videre, trenger teksten å svare på konkrete spørsmål som – hva er det en vil foreslå (et teknologisk hele eller et landskap?); hva er den betydelige fasen i menneskehetens historie i dette tilfelle?

På grunn av det særskilte fokuset på reinsdyrjakt i materialet presentert av Riksantikvaren, må diskusjonen av hvordan jakt- og fangstlokalitetene forholder seg til større teknologiske helheter og hvordan disse har endret seg over tid, videreutvikles for å kunne opprettholde

søknaden med hensyn til kriterium (iv). På dette stadiet har relevante spørsmål som den sosiale og økonomiske konteksten til jaktvirksomheten, det geografiske omfanget og målestokken for et slikt system, behovet for og utnyttelsen av reinsdyrkjøtt, pels, bein og gevir ikke blitt vurdert i detalj. Slike detaljer kreves for at forslaget kan bli vurdert som et fremragende eksempel på *technological ensemble* (teknologisk hele).

For å begrunne kriterium (iv) anser ICOMOS at det trengs videre arbeid med dette forslaget for mer direkte å rette oppmerksomheten mot hvordan historiene knyttet til de foreslåtte områdene kan forstås for å belyse (a) *betydelige faser i menneskets historie*. Som situasjonen er nå, samsvarer dokumentasjonen av den lange historien om reinsdyrjakten og de forskjellige anlegg som er beskrevet, ikke godt nok med spesifikke/identifiserbare kulturtradisjoner (eller spesielle tidsepoker). En *betydelig fase i menneskehetens historie* som disse stedene (sites) er assosiert med, er ikke tydelig nok forklart. En videreutvikling av den komparative analysen til å inkludere områder innenfor arktiske eller sub-arktiske regioner, trengs for å begrunne hvordan det utvalgte området kan forstås som et «*outstanding example*» innenfor en spesifikk kulturell og historisk kontekst.

I forhold til å vurdere det foreslåtte området som et enestående landskap, er dette hemmet av fokuset på de åpenbart rike og varierte forekomstene av jakt- og fangstlokaliteter. Disse vurderes i en landskapskontekst, men forestillingen om området som et kulturlandskap er for lite utviklet. Det gjenstår spørsmål som hvordan jakt- og fangstinnretninger forholder seg til boplasser, handelsveier og deres kulturelle og landskapsmessige sammenhenger.

Prosjektgruppen (styret?) argumenterer med at området samsvarer godt med kategorien et organisk utviklet kulturlandskap. ICOMOS anser at denne tilnærmingen muligens er nyttig i den videre utviklingen av dette forslaget, men i dag vil det kreve videre arbeid for å tilpasse seg veiledningen i *Operational Guidelines*. Dette spørsmålet blir diskutert videre nedenfor.

Kriterium (v)

Være et fremragende eksempel på en tradisjonell boplass, bruk av land eller sjø, som er representativ for en kultur (eller kulturer), eller menneskets samvirke med omgivelsene, særlig når det er blitt sårbart under påvirkning av irreversible endringer.

Argumentet som er framført av Riksantikvaren er følgende:

Forholdet mellom mennesket og naturen dekkes spesielt godt av kriterium (v). Forbindelsen mellom naturlandskapet og kulturarvlokalteter danner et kulturlandskap som er avgjørende for å forstå fangstanleggene. Når det gjelder dette prosjektet, vil autensitetsbegrepet være delvis knyttet opp til selve kulturarvslokalitetene, delvis mot landskapet som de er en del av, hvor villreinen er det fremste enkeltaspektet. Det er forbindelsen mellom disse som gir kulturlandskapet mening for dagens mennesker. Kunnskapen om at reinsdyr er vilt som kan jaktes og kunnskapen knyttet til å være i stand til å lese landskapet i en slik sammenheng har eksistert mange steder, men har som regel gått tapt, mens dette er et sted hvor den fortsatt er bevart.

Området opplever press fra ikke-reversible endringer, ikke minst ved pågående klimaendringer, først og fremst global oppvarming. Dette er også et sentralt tema i UNESCO's World Heritage arbeid.

I henhold til det materialet som er lagt fram av Riksantikvaren, har ICOMOS notert seg muligheten for at villreinen danner en forbindelse mellom naturlandskapet og kulturarvsstedene, datert fra forhistorisk tid til nær fortid. Reinsdyret – og den tradisjonelle jakten – underbygger forbindelsen mellom lokalsamfunn og landskap i dag. Disse aspektene kan være relevante for å vise til kriterium (v).

ICOMOS erkjenner sårbarheten for irreversible endringer i dette område av Norge, spesielt på grunn av klimakrisen. Eksempelvis fører den økte hastigheten av sommersmelting av snø og is til oppdagelsen av tidligere overdekkete gjenstander som kan vise menneskelig aktivitet i store høyder (se Pilø *et al.* 2018). Samtidig kan klimaendringene komme til å virke inn på bærekraften til villreinflokkene, da skiftende mønstre for akkumulering av snø og is kan gjøre det vanskeligere for reinsdyrene å finne for i vinterbeiteområdene. Verne- og forvaltningsstrategi må utredes i forhold til disse faktorene. Alt i alt betyr imidlertid ikke denne sårbarheten alene at kriterium (v) er anskueliggjort.

ICOMOS anser at kriterium (v) kan videreutvikles i forhold til forslaget. Det vil kreve en sterk vektlegging på de følgende aspekter:

- Karakteren av tradisjonelle bosetningssystemer som representerer menneskelig samvirke med omgivelsene og jaktaktiviteten.
- Hevder Riksantikvaren at jakt bidrar til bærekraften hos reinsdyrflokkene? Hvis det er tilfelle, trengs det er tydeligere forklaring.
- Påvirkningen fra klimakrisen og forvaltningen og avbøtende tiltak som blir tatt som svar på dette.
- Attributtene som opprettholder verdiene – inkludert natur- og kulturtrekk, både håndgripelige og immaterielle.
- Hvis villreinen ses på som det viktigste forbindelseselementet i menneskets samvirke med naturen, må naturdimensjonen for dette området tas i betraktning, i vurderingen av mulighetene for *Outstanding Universal Value* for dette området.

Naturkriterier

Vekten Riksantikvaren har lagt på tilstedeværelsen av den siste eksisterende forekomsten av villrein i området og argumentet om den estetiske skjønnheten ved landskapet, reiser uunngåelige spørsmålet om muligheten for forslaget til å oppfylle en eller flere av naturkriteriene for innlemmelse i World Heritage List (kriterium vii-x).

ICOMOS har derfor forhørt seg om foreløpige synspunkter fra IUCN. På dette stadium trengs videre arbeid med naturkriterier hvis dette skal bli seriøst vurdert (for å gjøre dette forslaget til

både en kulturlandskaps- og en mulig «mixed» site). Informasjon fra IUCN *Red List on Rangifer tarandus* er gjengitt i Annex 5.

Hva enten forslaget blir videre utviklet for å svare på naturkriteriene for innlemmelse i *World Heritage* eller ikke, er den foreslåtte verdien av kulturlandskapet i høyeste grad avhengig av forvaltningen av naturprosessene og egenskapene ved delområdene. I denne sammenheng vil de videre vurderinger av robustheten og bærekraften av naturarven være avgjørende elementer for forvaltningssystemet. Slike overveielser, særlig habitatet og trekkveiene for reinen, kan også kreve revurderinger av komponentene grenser og buffersoner, for å sikre integriteten til det foreslåtte landskapet (som diskutert nedenfor).

Kulturlandskap

Selv om det ikke er kommet tydelig fram i materialet som er utviklet til nå, er det en intensjon om å vurdere *The Reindeer Hunting Area* for fremtidig nominasjon som et organisk utviklet/fortsettende kulturlandskap (som Annex 3 i *Operational Guidelines*).

ICOMOS anser at kulturlandskapstilnærmingen kan passe for *The Reindeer Hunting Area*, men at det trengs et større fokus og kontekstuell diskusjon av kulturen(e) som formet, brukte og forvaltet stedene.

Hvorvidt underkategorien «kontinuitet» er aktuell, vil avhenge av tilførselen av videre informasjon når det gjelder kulturtradisjonen for jakt, og i forhold til samiske kulturelle og åndelige forbindelser. Hvis økologien endret av reinsdyrjakt foreslås som et attributt for kulturlandskapet så vel som endringer i landskapet, krever dette en tydelig dokumentasjon.

Som diskutert ovenfor, er det lite i det tilgjengelige materialet som viser dagens jaktpraksis i dette området som en kulturtradisjon. Hvis det skal beholdes, er dette et viktig område for videre dokumentasjon og forskning, siden denne løsningen vil bidra til å bestemme retningen av den fremtidige *World Heritage* nominasjonen. Den fortsatte tilstedeværelsen av reinsdyr i området er muligens overbevisende fra et naturarvsperspektiv, men uten en robust forbindelse til en fortsatt jakt «tradisjon» i forhold til disse flokkene, og håndgripelige og immaterielle «bevis» til støtte for dette, vil det være vanskelig å opprettholde en fremtidig nominasjon som «ubrutt» kulturlandskap. Videre reiser følgene av klimaendringer spørsmålet om intensjonene og mulighetene for å beholde fortsatte jakttradisjoner. Dette vil ganske klart også ha betydning for bruken av kriterier (som diskutert ovenfor). På dette stadiet gjenstår det bedre å forstå om saken kan bli sterkere som et organisk utviklet (relikt) kulturlandskap hvis kulturkontinuiteten og forbindelsene til de utvalgte lokaliteter ikke er tydelig dokumentert.

Avhengig av det videre arbeidet som skal utføres om samiske og/eller andre kulturforbindelser til dette området, kan det utpekte tilhørende kulturlandskapet også være aktuelt. Troen, historiene, tradisjonene og skikker som er relevante for komponentene bør inkluderes.

5.5 Integritet

Integritet er et mål på helheten og uberørtheten av kultur- og naturarven for et område og dets attributter. Nivåene på dokumentasjonen som er gitt til nå gjør det vanskelig å nå fram til en evaluering av integriteten til de foreslåtte områdene, men noen observasjoner gjort av ICOMOS' ekspertgruppe er gitt for å hjelpe videreutviklingen av forslaget.

Det aktuelle fokuset er satt på mulighetene for reinsdyrjakten som en viktig kvalitet. Det hevdes i den fremlagte dokumentasjonen at de fleste fangstanleggene ligger innenfor delområdene av forslaget. Det er imidlertid klart at lignende lokaliteter også finnes utenfor disse områdene. Under ICOMOS befaringsbesøk besøkte en en dyregrav sør for Vågå, og det store og imponerende fangstgropsystemet over Dovrefjell, beskrevet som ett av Europas største (Bevanger og Jordhøy 2004, 20). Dette er imidlertid for tiden definert som en buffersone mellom Eikesdalsfjella/Snøhetta og delområde Rondane. Den logiske begrunnelsen for å velge dette delområdet må bli mer nøyaktig fastsatt.

De foreslåtte områdene dekker et svært stort område, inkludert hele arealet til de tre nasjonalparkene (Dovrefjell-Sunndalsfjella, Dovre og Rondane) og den østre del av Reinheimen Nasjonalpark, i tillegg til et antall landskapsvernområder som grenser opp til nasjonalparkene. I seg selv synes størrelsen på området å være tilstrekkelig, men av større betydning er nødvendigheten av å vise at alle de kvalitetene som trengs for å vise potensialet for *Outstanding Universal Value* finnes innenfor grensene. Dette er ennå ikke overbevisende godt gjort og delområdene, grensene og buffersonene må defineres tydeligere (se nedenfor).

Som følge av utviklingen, er noen av jakt- og fangstanleggene fjernet eller skadet ved utviklingen av infrastruktur før disse anleggene ble erkjent som arkeologiske lokaliteter, og det har skjedd en viss forringelse av andre lokaliteter. ICOMOS' ekspertgruppe merket seg at på slutten av 1800-tallet ble bruken av disse anleggene ulovlig, og det kom et pålegg om å fylle dem igjen, men i de fleste tilfelle ble pålegget ignorert.

På grunnlag av de observasjoner ICOMOS' ekspertgruppe gjorde under befaringsbesøket, synes bevaringstilstanden for jakt- og fangstanleggene å være god, og de er i en stabil tilstand. Det er et godt system for vern og for systematisk å unngå kjente lokaliteter og gjennomføre avbøtende tiltak mot mulig press under *Kulturminneloven* og *Plan- og bygningsloven*.

5.6 Autensitet

Autensitet handler om forbindelsen mellom attributter og potensialet for *Outstanding Universal Value*. *The Operational Guidelines* (par.62) slår fast at områder kan forstås å innfri betingelsene for autensitet hvis deres kulturelle verdier er sannferdig og pålitelig uttrykt gjennom en rekke attributter. I sin form og utførelse, material og kvalitet, bruk og funksjon, kan jakt- og fangstinnretningene og systemene, som er hovedfokuset i forslaget, anses som autentiske. Anleggene viser en variasjon i konstruksjonsteknikker og fremgangsmåter,

inkludert anlegg gravd ned i bakken ved siden av en betydelig og varierende bruk av stein. Arkeologiske utgravninger har vist at landskapet og jordbunnsforholdene har ført til at tremateriale fra fangstgroper og ledegjerder i traktformete fangstanlegg er blitt bevart, i tillegg til tilsvarende materiale fra boplasser. Brefunn omfatter også viktig organisk materiale, som viser hvordan menneskene levde i dette fjellandskapet i fortiden.

Det er relevant å merke seg at kopier av jakt- og fangstanlegg nylig er blitt anlagt på *Hjerkinn Wild Reindeer Visitor Centre* øst for Dovrefjell-Sundalsfjella Nasjonalpark for å legge til rette for besøkendes forståelse, og er tydelig adskilt fra de originale historiske anleggene.

Det står klart etter ekspertgruppens befarings av fangstgropssystemer i Lordalen og Dovrefjell at disse landskapssystemene for jakt og fangst var skapt over tid og, i noen tilfelle, kan ha utviklet seg og blitt forlenget over svært lang tid. Derimot tyder det mye på at de traktformete fangstanleggene, slik som det på Einsethø og tilhørende hustufter på Tøftom i Grimsdalen, med intensiv fangst, skal knyttes til behovet i urbane sentre og tidlige statsdannelser i vikingtiden og middelalderen.

Det er et slående mangfold i beliggenhet og omgivelser for jakt- og fangstsystemene, likeså vel som tilbakevendende lokaliseringmønstre; og vi har notert oss det særegne ved enkelte jakt- og fangstsystemer. Disse karakteristika kan videre beskrives mer inngående siden de knytter an til detaljerte kunnskaper som folk hadde om reinsdyrene og deres levevis, habitat og flyttinger; og menneskenes evne til å utnytte reinen som ressurs.

Til slutt, hva angår ånd, følelser og immateriell arv, var ICOMOS' ekspertgruppe i stand til å observere betydningen av villreinjakten for folk i regionen i dag. Den årlige reinsjakten fant sted like etter befaringsen (20.august-30.september). Et av medlemmene i prosjektstyret mottok sin jaktlisens under befaringsen. Det var en påtagelig følelse av spenning i forbindelse med jakten som et høstlig tidsfor driv, en mulighet for å knytte seg nærmere til landskapet og ens naboer, for å skaffe seg reinsdyrkjøtt, å dra økonomisk nytte av ikke-lokale jegere som kommer for å oppholde seg i området, og å bidra til bærekraften og bevaringen av villreinen. Som vi har diskutert tidligere, blir det imidlertid en utfordring å sette dette i kontekst med kulturarv av *Outstanding Universal Value*.

5.7 Foreslåtte grenser og bufferoner

I erkjennelsen av at forslaget fortsatt er i en tidlig utviklingsfase, anser ICOMOS at grensene og bufferonene krever en gjennomgang og avklaring.

I dokumentasjonen som er lagt fram av Riksantikvaren er området foreslått som et serie-område og et kulturlandskap. De fire delområdene er: Eikesdalsfjella, Snøhetta, Rondane og Reinheimen. Grensene for hvert av dem er skissert i dokumentasjonen og det er skaffet til veie et kart. I presentasjonen som ble gitt under befaringsen med ICOMOS (*Hjerkinn Wild Reindeer Visitor Centre* 13.august 2019) og i *Supplementary Note* datert 23.september 2019,

ble forslaget presentert som tre delområder (med Eikesdalsfjella/Snøhetta slått sammen til ett, sammen med «bufferonen» mellom dem).

De foreslåtte delområdene dekker et veldig stort område, og det kan være at et mindre område eller klynge av delområder kan vise de påståtte verdiene, særlig hvis det besluttes ikke å fremme nominasjonen i forhold til naturarvskriterier.

På dette stadiet har ICOMOS notert seg at kartene som er lagt fram (med norske tekster) og beskrivelser i hoveddokumentet og i *Supplementary Note* ikke er tilstrekkelig detaljerte til å vurdere om avgrensningen er tilstrekkelig til å inkludere alle de elementene som er de direkte håndgripelige uttrykk for foreslått basis for *World Heritage Nomination*.

Så langt som mulig er grensene for de vernete områdene (vernet under forskjellige bestemmelser i norsk lov) blitt fulgt for å maksimere det vernet som er nødvendig for et mulig *World Heritage* område. Begrunnelsen for fastsettelse av grensene krever imidlertid ytterligere presisjon å avklare for eksempel å avklare om disse er trukket på grunnlag av lovfestede angivelser av verneområder, eller på grunnlag av villreinens leveområder.

To eksempler kan tjene til å belyse problemet. For det første er det ingen kart som viser de viktigste kulturarvsanlegg i forhold til foreslåtte grenser for området. For det andre, mens det er fordeler ved å bruke grenser for eksisterende verneområder, er typen og forbindelsene mellom forskjellige slags betegnelser ikke umiddelbart opplagte (f.eks. nasjonalparker, landskapsvernområde, naturreservat og vedtatte verneområder). Det er noen uoverensstemmelser som må tas tak i (bl.a. i forhold til etableringen og angivelsen av Dovre Nasjonalpark). Av enda større betydning er det imidlertid å klart slå fast at disse verneområdene, deres legale fundament og grenser, er formålstjenlig for vernet av kulturarven i forslaget.

I følge *Operational Guidelines* er bufferoner områder som omgir de utpekte delområdene som har komplementære og/eller sedvanlige begrensninger på bruk og utvikling for å gi et tilleggslag av beskyttelse av forslagets delområder. Bufferoner kreves ikke i alle tilfeller, men når de først er etablert må begrunnelsen for deres lokalisering bli tydelig forklart, sammen med relevante vernetiltak. Bufferoner bør omfatte de umiddelbare omgivelser, viktige utsiktspunkt og andre områder eller attributter som er funksjonelt viktige for området og vernet av det.

En skal legge merke til at det ikke er vist noen bufferoner i det materialet som er lagt fram av Riksantikvaren. På bakgrunn av presentasjonene som ble lagt fram under befaringen med ICOMOS ekspertgruppe, syntes det imidlertid som i alle fall en buffersone er forventet, lokalisert mellom Snøhetta og Rondane delområder. Det er slått fast at dette er et nøkkelområde som knytter sammen sommerbeiteområdene for villreinen i vest (Snøhetta) og vinterbeiteområdene i øst (Rondane) og innbefatter lokaliseringen av det store fangstgropsystemet over Dovrefjell. Dette systemet var lokalisert for å avskjære og fange

villrein, spesielt om høsten. I dag er dette området også et viktig knutepunkt for infrastruktur, med hovedveien E6, jernbanen og kraftlinjer. Den viktige historiske betydningen av dette landskapsområdet må forenes med dagens inngripen. Det kan ta form av flytting av elementer der det er mulig, vurdere gjennomførbarheten og lokaliseringen av all foreslått ny utvikling, og fastsette passende begrensninger for fremtidig innblanding. Det bør vurderes å innlemme dette spesielle området i forslaget (heller enn i buffersonen).

Liknende problemer er aktuelle med sammenstillingen av moderne bebyggelse og infrastruktur rundt grensene til de foreslått delområdene, men det er ikke foreslått noen andre buffersoner. Mulighetene som ligger i verneområdenes betegnelser (f.eks. vedtatte verneområder) som grunnlag for buffersoner, eller planer som kan sørge for at buffersonene blir tatt inn i kommuneplanene under den norske *Plan- og bygningsloven* er muligheter, selv om dette ikke er diskutert i detalj under *The Upstream Process*.

5.8 Krav til vern og forvaltning

Med utgangspunkt i materialet som er fremlagt av Riksantikvaren og diskusjonene som fant sted under ICOMOS' befaring, har ICOMOS notert seg at en rekke dokumenter etter norsk lov gir et rettslig grunnlag for vernet og muligens også forvaltningen av det foreslåtte området hvis en *World Heritage nomination* skulle bli fremmet. Dette innbefatter *Naturmangfoldsloven* (som etablerer nasjonalparker, landskapsvernområder og vedtatte verneområder), *Kulturminneloven* (arkeologiske lokaliteter og områder), *Naturloven* (regulerer vernet av villrein og retten til å jakte på dem i statsallmenninger) og *Plan- og bygningsloven* (som sørger for regionale villreinplaner og avbøtende tiltak mot virkningen av utvikling).

Det kreves imidlertid større klarhet for å kunne sette ord på hvordan disse dokumentene med fordel kan kombineres for å utgjøre et omfattende legalt vern for forslaget og dets mulige signifikans. Med utgangspunkt i diskusjoner under ICOMOS' befaring, anser ICOMOS at en effektiv forvaltningsstruktur basert på lovgivningsmessige rammer fortsatt gjenstår.

World Heritage områder har også som krav å ha et effektivt forvaltningssystem. I forhold til det aktuelle forslaget, anser ICOMOS at det kreves videre arbeid for å sikre seg en effektiv integrasjon mellom viktige interessenter og forvaltningsapparatet.

Som vi har nevnt tidligere, danner nasjonalparkene den største delen av delområdene i forslaget. Disse er vernet etter *Naturmangfoldsloven*. Nasjonalparkforvaltere og styrer er ansvarlige for forvaltningen av disse områdene og for å opprettholde deres karakter og biodiversitet, inkludert villreinflokkene. Det er forvaltningssentra for tilgrensende nasjonalparker i Lom (Jotunheimen, Reinheimen og Breheimen) og på Hjerkin (Dovrefjell-Sunndalsfjella og Dovre/Rondane). Fylkesmannen har en rolle i styringen av nasjonalparkene og landskapsvernområdene; og vedtatte verneområder blir forvaltet av styrer bestående av lokale medlemmer.

På tvers av disse forvaltningsstrukturene er det elementer som er nødvendige for et effektivt forvaltningssystem, men integrasjonen av dem må tydeliggjøres. Vi har forstått at et kommuneforum sørger for koordinering mellom relevante kommuner; og et prosjektstyre er sammensatt av profesjonelle eksperter og samfunnsrepresentanter, selv om det ikke er klart om alle nøkkelaktører er representert. Samisk involvering i utviklingen av forslaget bør økes. F.eks. kan det være en fordel å utvide styret for å kunne inkludere samfunnsrepresentanter (inkludert folk med kunnskap om samiske kulturtradisjoner).

Besøkkapasitet som en del av forvaltningssystemet ble diskutert under ICOMOS' befaringen, og relevante tall ble lagt fram. Antall besøkende på f.eks. Viewpoint Snøhetta har økt fra 11.000 til 27.000 i de ti årene siden de åpnet. Det viser seg imidlertid at spørsmålet om besøkkapasitet ikke er systematisk behandlet for hele forslaget.

Selv om vi merker oss at forslaget fortsatt er i en tidlig utviklingsfase, anser ICOMOS at det effektive vernet av området vil gjøre det nødvendig med en integrert forvaltningsstrategi.

5.9 Veien framover

Observasjoner i denne delen av *Upstream report* blir lagt fram for Riksantikvaren for å lette arbeidet med videre vurderinger av mulighetene for å legge *The Reindeer Hunting Area* til den tentative listen og utvikle en nominasjon til *World Heritage List*.

Bestemme fokuset for forslaget

På dette stadiet anser ICOMOS at det er potensiale for dette forslaget til å bli sendt inn til Norges tentative liste, men en betydelig avklaring og endring av fokus på forslaget anbefales for å vise dets potensiale som *Outstanding Universal Value*.

I forhold til kulturkriteriene, basert på befaringen og informasjonen som er gitt, anser ICOMOS at kriterium (v) representerer den største muligheten for å utvikle dette forslaget videre. Kriterium (iii) er også mulig, avhengig av retningen på videre studier og dokumentasjon. Som vi har diskutert ovenfor, trengs det mer arbeid i forhold til flere kritiske aspekter, inkludert:

- En klar definisjon av hovedfokus på den foreslåtte nominasjonen;
- Omfattende komparative analyser;
- Informasjon om de spesifikke kultur(er) og kulturtradisjoner som er knyttet til de identifiserte lokaliteter;
- Samfunnsengasjement, spesielt i forhold til nødvendigheten av fullt ut å forstå og dokumentere arten og omfanget av nåværende relasjoner og kunnskap om reinsdyrjakt;
- Detaljerte belegg for menneskets samvirke med omgivelsene, inkludert måtene de foreslåtte områdene kan vise dette på;
- Følgene av klimakrisen og forvaltningen og avbøtende tiltak som kan settes i verk for å begrense dette;

- Avklare hvordan villreinen kan forstås innenfor en kulturlandskapsnominasjon, inkludert vurdering av muligheten for å søke etter naturkriterier for villreinen, i konsultasjon med IUCN (som diskutert under).

Villrein og kulturarv

Et sentralt trekk ved forslaget er historien og bærekraften til villreinen i en fjellandskapssetting. Forslaget viser at samvirket med mennesker har vært en del av historien til villreinen, slik det kommer til uttrykk i variasjonen av jakt- og fangstinnretninger fra ulike tider. Derfor bør dette presenteres som del av fortellingen (*the narrative*), heller enn å bruke det som hovedfokus.

Norske villreinpopulasjoner var på randen av å forsvinne tidlig på 1900-tallet. I andre halvdel av 1900-tallet økte antallet villrein på grunn av en streng regulering, vern og overvåking av populasjonene. Etableringen av nasjonalparker kan delvis knyttes til et spesifikt mål om å opprettholde villreinen (og andre arter). Rondane ble Norges første nasjonalpark i 1970; den ble senere utvidet og Dovre Nasjonalpark ble etablert i 2003 for å danne et omfattende verneområde (Lauritzen 2011).

Villreinens historie i Norge er nært knyttet til historien om reindrift. Et resultat av dette er blitt at populasjoner av tamrein og villrein er blitt blandet, noe som har resultert i genetisk blanding av fjellreinen. Av betydning for verdien av området, er det at en unngikk denne blandingen i Dovre-Rondane-området. Der antyder det genetiske bildet at flokkene er de direkte etterkommere av den første villreinpopulasjonen som etablerte seg i området i tidlig Holocene (Bevanger og Jordhøy 2004, 88-90).

Dagens utbredelse av villreinen i Norge kan tilskrives menneskelig aktivitet. Utviklingen har fragmentert trekkområdene og skapt barrierer for trekkveiene til reinen og annet vilt. I dag er det 23 villreinområder i Norge (Norsk Institutt for Naturforskning). Rondanes vinterpopulasjon består av ca. 4.000 dyr, og det er ca. 2.000 vinterdyr i Snøhetta-området (Bevanger og Jordhøy 2004, 98-101). Villreinpopulasjonen blir nøye overvåket og forvaltet for å holde populasjonen innenfor bærekraftige grenser. I denne sammenheng blir jakten nøye kontrollert. Nasjonalparkene spiller en nøkkelrolle i dette forvaltningssystemet, og villreinpopulasjonen i Snøhetta-området har vært gjort til gjenstand for særskilte studier de siste 35 årene.

Den presentasjonen som ble gitt under befaringen til ICOMOS av Norsk Institutt for Naturforskning (NINA) la spesiell vekt på tre problemstillinger: klimakrisen, tilpasning og fragmentering av områdene til reinflokkene. En betydelig andel av villreinområdet forsvant i løpet av 1900-tallet, og konsekvensene av dagens utvikling er fortsatt et problem. Klimaendringer og konsekvensene av dem på endrete dekker av snø og is, og med tapet av biologisk mangfold som resultat, utgjør en betydelig utfordring for bærekraften til villreinen.

Som vi har sett av dokumentasjonen, er utbredelsen av gamle fangstsystemer og deres utforming, størrelse og alder, en nøkkelkilde for å forstå den dynamiske historien om hvordan villreinen brukte leveområdene sine over tusener av år.

Det foreslåtte området er lokalisert innenfor et område som kalles Norges nasjonalparkregion. I dette området er det flere nasjonalparker, utvalgt for å beskytte og forvalte fremragende fjellandskap. Dette er også et nøkkelområde for rekreasjon for folk fra det sørlige og sentrale Norge, så vel som utenlandske besøkende.

Et viktig forskningsfelt innenfor nasjonalparkene er det som er kalt «snow patch» (snøfonn-) arkeologi. Dette foregår i områder med permanent snø- og isdekke hele året. Med klimaoppvarming trekker snøen og isen seg tilbake, og 2019 har hatt en markert raskere takt i tilbaketrekingen sammenlignet med foregående år. Med tilbaketrekingen blir sporene etter menneskelig aktivitet under tidligere varmeperioder avdekket, med bemerkelsesverdig godt bevart organisk materiale. Oppland Fylkeskommunes arkeologiske seksjon har drevet et forskningsprogram siden 2006, med systematiske registreringer siden 2011. Denne forskningen har fått fram resultater av internasjonal betydning (f.eks. Pilø *et al.* 2018), og viktige funn er utstilt på Norsk Fjellmuseum i Lom. I Reinheimen Nasjonalpark er en av snøfonnene brukt som besøksattraksjon for å bidra med informasjon om fenomenet og påvirkningen av klimaendringer. Dette drives av Norsk Fjellmuseum.

Ett fokus som kan anlegges på villreinen er å belyse problemer med tilpasning og bærekraft og menneskets samvirke med omgivelsene, når det er blitt sårbart under påvirkning fra irreversible endringer. Som vi har diskutert i denne rapporten, trenger imidlertid koblingen mellom reinsdyr og spesifikke kulturtradisjoner å bli spesifisert og fordypet hvis Riksantikvaren har til hensikt å utvikle dette forslaget som en kulturlandskapsnominasjon.

Et alternativ kan være å utforske mulighetene og presentere dette forslaget som et «mixed» område (i henhold til både natur- og kulturkriterier). En slik anbefaling er utenfor mandatet til ICOMOS alene og krever et engasjement med IUCN for å kunne avgjøre gjennomførbarheten.

Definering av delområdene (komponentene) og deres grenser

Utvalg av delområder og deres grenser må bearbeides videre. Som vi har diskutert tidligere: mens bruken av grensene for nasjonalparkene og landskapsvernområder kan tjene som et juridisk grunnlag for vern, er relevansen av disse grensene mindre klar i forhold til sentrale temaer som samspill og bærekraft for villreinen.

Basert på diskusjonen med ekspertgruppen fra ICOMOS er det tydelig at 1900-tallets utvikling innenfor infrastruktur har tjent til å fragmentere tradisjonelle trekkruiter for villreinen. De tilknyttede fangst- og jaktanleggene fra forskjellige deler av fortiden er også spredt innfor disse trekkrutene.

Et integrert syn på vandringsområdene for villreinen bør gjøres til kjernetema for dette forslaget. Det vil bringe klarhet i definisjonen av størrelse og utstrekning av området og grensene for delområdene og buffersonene, så vel som å bringe klarhet i de mulige attributter. Gitt betydningen av de større dalene mellom nasjonalparkene/landskapsvernområdene som områder der villreinen ble fanget i tidligere tider, og overlappingen med dagens kommunikasjonsårer, bosetning og besøksfasiliteter, er det viktig å vurdere passende buffersoner for å verne området.

Den foreslåtte gjennomgangen av utstrekningen av delområdene kan bringe fram til vurdering nye områder – for eksempel områder innenfor dagens foreslåtte buffersoner hvor det finnes lokaliteter av betydning. I denne sammenheng vil det være av kritisk betydning at bestemmelse er gitt for vurdering av områdevern i kommunale planer, i henhold til relevante lover, inkludert *Plan- og bygningsloven*. Dette gjelder særlig for buffersoner som trenger å bli klart definerte og integrerte i kommunale planer.

Vernestatus

I følge ICOMOS ekspertgruppe synes vernestatus når det gjelder jakt- og fangstinnretningene, som er nåværende fokus i forslaget, å være god. Dessuten er vernestatus for landskapet innenfor nasjonalparkene og landskapsvernområdene veldig bra til utmerket, selv om innspill fra IUCN absolutt ville være av nytte for dette punktet.

Aktive tiltak er på plass for å opprettholde og forbedre vernestatus innenfor de foreslåtte delområdene. Ett eksempel er det store besøkspunktet i Dovrefjell-Sunndalsfjella Nasjonalpark på Hjerkinn. Her er parkeringsområdet et utfyllt, tidligere gruveområde. Villreinsenteret på Hjerkinn består av ombygde militære bygninger, som gjør at en unngår ytterligere bygningsinngrep. Et annet eksempel er vest og nedover fra «Viewpoint Snøhetta» og øst for grensen til nasjonalparken, hvor et tidligere skytefelt nylig er blitt stengt og rehabilitering av området er i gang.

ICOMOS anser at et felt som kan forbedres ytterligere omfatter etableringen av regelmessige vedlikehold- og overvåkingsprogram, spesielt knyttet til verdien av det foreslåtte kulturlandskapet.

Et problem som ble diskutert var spørsmålet om vegetasjonsendringer som resultat av klimaendringer, slik som heving av skoggrensen. Dette vil det være nødvendig å bygge inn i forvaltningssystemet for å opprettholde vernestatus for det foreslåtte området.

Under befaringen diskuterte en spørsmålet om et arkeologisk forskningsprogram. Arkeologiske registreringer kan resultere i nye lokaliteter som må dokumenteres og overvåkes. På den annen side kan arkeologiske inngrep i form av utgravninger skape behov for vern av lokaliteten. Her må balansen mellom kunnskap skaffet til veie fra utgravningen balanseres mot mulig innvirkning på vernestatus. I denne sammenheng bør det være en tydelig forbindelse mellom de viktige forskningsspørsmålene som reises og fordelene kunnskap fra

arkeologiske utgravninger innenfor området utgjør. Systemet i Norge er at alle funn og all dokumentasjon fra arkeologiske registreringer og utgravninger, slik som registreringsprogrammet som dokumenterer funn fra snøfonner og isbreer, går til det regionale universitetsmuseum, i dette tilfelle til *Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo*. Det er viktig som del av forvaltningen og tolkningen av området at dette materialet betraktes som et attributt til helheten av lokaliteten. Arkeologiske gjenstander er et viktig element av forskningsverdi for ethvert område.

Vern og forvaltning

Som nevnt ovenfor er mekanismene som sørger for vern og forvaltning etablert. Hva som mangler er integrering og artikulering av disse elementene som nå er på plass, i et sammenhengende forvaltningssystem som dekker alle områder som nå er vernet/forvaltet på forskjellig vis. Det krever oppmerksomhet å sikre at systemet for vern og forvaltning kan «skreddersys» til verdier og vernetiltak for kulturlandskapet.

Det er klart at det er et system for vern og forvaltning av nasjonalparkene. Nasjonalparksentrene i Lom og på Hjerkinns kan tjene som grunnlag for en ordnet forvaltningsstruktur for området.

Forholdet mellom prosjektstyret og verne- og forvaltningssystemet trenger å klargjøres. Mange spørsmål vil bli reist hvis dette forslaget skal utvikles videre som en *World Heritage nomination*: Er det meningen at styret skal fortsette ved siden av det formelle verne- og forvaltningssystemet? Hvis det skal det, skal det da tjene som en ekspert rådgivnings-/ forsknings-komité? I dag innehar styret en rolle for lokale politiske/samfunnsmessige innspill om området – hvordan vil dette bli vedlikeholdt i fremtiden? Og til slutt, hvordan vil områdene utenfor dem som er vernet under norsk lov bli tilstrekkelig vernet og forvaltet?

Spørsmålet om å definere nivået for bærekraftig turisme er et nøkkelområde som ikke synes å ha vært behandlet i dybden hittil, selv om noen bestemmelser er på plass innenfor nasjonalpark-systemet. For eksempel, ble det i presentasjonen til Norsk Institutt for Naturforskning til ICOMOS' ekspertgruppe referert til bruken av GPS-sporing i undersøkelser for å overvåke bevegelsene til besøkende som grunnlag for å bidra til bærekraftig forvaltning. Dette viser stor forståelse og verdsettelse av behovet for å reise spørsmål om kapasitet og kontroll med besøkende. Konsekvensene av økende besøkstall på lokalsamfunn, veier og trafikk ble diskutert, men konsekvensene for forvaltningen ble ikke tatt opp. En detaljert og bærekraftig besøksplan må utarbeides som en viktig og integrert del av forvaltningssystemet for de foreslåtte delområdene.

På alle besøkssentre/museer som ble besøkt under befaringen til ICOMOS, inkludert Villreinsenteret på Hjerkinns, Norsk Fjellmuseum i Lom og museet i Lesja, var det kunnskapsrike ansatte og utstillinger relevante for tolkningen og forståelsen av området. Dette viser en beredskap til å imøtekomme besøk til fremtidig verdensarvområde, hvis en nominasjon skulle videreføres.

Et sammenhengende plan- eller styringssystem trenger å bli koblet med en tydelig tolkning og besøksstrategi. Dette bør komme til uttrykk i presentasjonen og tolkningen i alt besøksmateriell og utstillinger. Det er tydelig at logoene til nasjonalparker (og villreinsentre) er veldig tydelige, godt gjenkjennelige og er verdsatt som en kvalitetsmerkevare. De er tatt i bruk ikke bare innenfor parkene, men enda videre. For eksempel så en dette ved fangstgropssystemet over Dovrefjell, på trekkrueten for villreinen mellom sommerbeitene (Dovrefjell-Sunndalsfjella Nasjonalpark) mot vest og vinterbeitene (Rondane Nasjonalpark) mot øst. Disse er presentert som en attraksjon langs en besøkssti. Det vil være viktig om merkevarebyggingen av området bygger på det som allerede er velkjent, verdsatt og til å stole på for besøkende.

Selv om dette ikke er et hovedproblem i denne tidlige fasen av prosessen, reflekterer ikke navnet på forslaget den spesifikke karakteren, attributtene og lokaliseringen, og kan vurderes videre under arbeidets videre gang.

6. Konklusjon

ICOMOS *Upstream process* innbefatter en befarings og en skrivebordsgjennomgang (*desk review*) for å kunne gi et tidlig råd om to potensielle forslag til Norges tentative liste: *Várjjat Siida: 12 000 years of Indigenous Arctic Heritage in northern Norway* og *Reindeer Hunting Area in Dovrefjell in Central Norway*. Ingen av dem er for tiden på den tentative listen. Klima- og miljødepartementet ga Riksantikvaren i oppdrag å invitere ICOMOS for å gi råd om potensialet for disse områdene. Selve forslagene er derfor i en tidlig utviklingsfase (*særlig the Reindeer Hunting Area*).

Mens jakt, fangst og/eller gjeting av reinsdyr, og samvirke mellom mennesker og dyr over tid innenfor det arktiske området, er et delt tema på noen nivåer, har de to forslagene (*proposals*) særegne historier («fortellinger») og muligheter. ICOMOS anser at muligheten for å gjennomgå dem sammen gjennom *the Upstream process* har vært innsiktsfull, og har anbefalt at statlige myndigheter vurderer å gå videre i arbeidet med dem med en fortsatt dialog mellom de to forslagene. Det er forventet at det vil være en rekke fordeler og løsninger, så vel som behov for å tydeliggjøre skillelinjene som gjør hvert prosjekt aktuelt (*valid*) (inkludert behovet for i hver komparative analyse å tydelig vurdere det andre). ICOMOS anser at samarbeide mellom de to forslagene kunne hjelpe til med å få fram noen problemer som er felles for begge, særlig i utviklingen av sammenhengende og hensiktsmessige integrerte verne- og forvaltningssystemer.

På basis av den dokumentasjonen som er skaffet til veie, anledningen til å besøke aktuelle steder og å delta i inngående diskusjoner i felt og i «skrivebordsgjennomgang», anser

ICOMOS at hvert av disse forslagene har potensiale som kan utvikles til en fremtidig *World Heritage nomination*, og kanskje å møte ett eller flere av de kriteriene som er detaljert beskrevet i *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Men, for begge prosjektene anbefales betydelig videre arbeid for å skjerpe og fokusere på nytt på begrunnelsen for forslagene.

tiling

Anbefaling

Særskilte anbefalinger knyttet til *Várjjat Siida* og *Reindeer Hunting Area* forslagene er skissert i de aktuelle delene foran.

ICOMOS anser at hvert av forslagene kunne sendes inn til Norges tentative liste etter løsningen av sentrale forhold som er beskrevet i denne rapporten. ICOMOS forstår at en tidlig intensjonserklæring fra statlige myndigheter til Sametinget som støttespiller for *Várjjat Siida* forslaget og til styret for prosjektet *Reindeer Hunting Area*, ville være passende. Uttalelsen ville bekreftet potensialet i begge forslagene og ville gitt anerkjennelse av all den tid, alle de ressurser og engasjement som de ansvarlige for forslagene har investert over lang tid.

For både *Várjja Siida* og *Reindeer Hunting Area*, kreves ytterligere klarhet i forslaget til *Tentative List* når det gjelder foreslåtte *Outstanding Universal Value*, og hver av dem reiser viktige utfordringer. Revidering av disse argumentene skal så styre begrunnelsen for enhver fremtidig nominasjonsprosess, inkludert de kriteriene som skal brukes, uttalelser om integritet (*Integrity*) og ekthet (*Authenticity*), og en oversikt over kravene til vern og forvaltning. Hver vil kreve at anbefalingen om sammenlignende analyse (*Comparative Analyses*) blir implementert. Men utover kravene i den tentative listen, bør det være klart for alle involverte at forberedelsene til en *World Heritage nomination* kan bli en langsiktig prosess. ICOMOS forstår at de statlige myndigheter ikke vil presentere nominasjoner under den tid mens [Norge] er medlem av *World Heritage Committee*, og at det planlegges en revisjon av *Tentative List*. Å bruke tiden nå til å forbedre disse forslagene vil være veldig gunstig for det langsiktige arbeidet.

I den komparative analysen som er foretatt som del av dokumentasjonen for begge forslagene, er det foretatt referanser til det andre. I begge forslagene er det uunngåelig satt særlig fokus på menneske/reinsdyr relasjonen over tid. Men, ICOMOS er av den mening at forslagene ikke nødvendigvis ses å konkurrere med hverandre, basert på den anbefalte revisjonen av fokus i hvert forslag om å vise deres egenart, og støttet av den dypere komparative analysen, og presentasjonen av relevante attributter, som er diskutert i avsnittene ovenfor.

ICOMOS anerkjenner at *Upstream process* finner sted i en tidlig fase av prosessen med å utvikle *World Heritage proposals*, og de statlige myndigheters initiativ og forpliktelser til *World Heritage Convention* i denne forbindelse. ICOMOS har notert seg at det trengs et stort fremtidig arbeid (som diskutert ovenfor) for å utvikle forslagene videre – inkludert valg og avgrensning av komponenter og buffersoner, å vise integritet og ekthet, vurdering av

tilstrekkelige, integrerte verne- og forvaltningstiltak osv. I denne sammenhengen var diskusjoner i felt av stor hjelp for å få fram detaljer i den aktuelle situasjonen i forslagene. ICOMOS har inkludert detaljer som kom opp i befaringene vedrørende disse sidene til hjelp i den fremtidige prosessen med å utvikle *World Heritage nominations*.

ICOMOS har notert seg at følgende er tatt inn i rapporten: et detaljert avsnitt av *World Heritage in Norway's Cultural Heritage Policy (Chapter 4.8. World Heritage; White Paper 35 (2012-2013), The Cultural Heritage Policy)*. I betraktning av at Klima- og miljødepartementet, Riksantikvaren og Miljødirektoratet har hovedansvaret for gjennomføringen av *World Heritage Convention*, er målet i *White Paper* at gjennomføringen skal aktivt involvere alle interessenter og samarbeidspartnere. I diskusjoner under ICOMOS' befaring ble det klart at det er gjort flere tiltak for å nå dette målet. Dette innbefatter et *Advisory Board* for hvert *World Heritage* prosjekt, en organisasjon som representerer interessene til *World Heritage properties (Norges Verdensarv)*, og et årlig møte om forvaltningen av de norske lokalitetene med Riksantikvaren. Det er også årlige konferanser for alle interessenter i de nordiske landene (Norge, Sverige, Finland, Danmark og Island), med *Nordic World Heritage Association* som bistår i utviklingen av felles nordisk politikk og praksis i forvaltningen av *World Heritage properties*.

ICOMOS erkjenner de begrensningene og utfordringene som er referert i hvitboken når det gjelder å forvalte eksisterende verdensarvsteder, samt de på tentativ liste, og den forståelige prioritering som norske myndigheter har foretatt for å beskytte allerede vedtatte verdensarvsteder. ICOMOS har også merket seg at det er en forpliktelse i *White Paper* at de statlige myndigheter vil forsikre seg om at «Norske verdensarvsteder har koordinerte og helhetlige forvaltningsplaner». Det er også nedfelt der at «arbeidet pågår for å utvikle bedre og mer operative planer og ... å forsikre seg om at de er mer systematiske og kan brukes av alle relevante interessenter». Dette er viktige retningslinjer for både *Várjjat Siida* og *Reindeer Hunting Area*. De statlige myndigheter vil kanskje ønske å utvikle en veiledning for objekter på tentativ liste om hvordan man utvikler integrerte forvaltningssystemer i tråd med norsk lovgivning og politikk for nasjonal arealplanlegging.